

FTAMP 17.07.00

<https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.2-18>

Е. Хуатбекұлы*¹, А.П. Құрманбаева²

^{1,2}М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, Алматы, Қазақстан

E-mail: ¹erema_k91@mail.ru, ²aizhankurmanbai@gmail.com

ORCID: ¹0000-0002-7426-2973, ²0000-0002-2870-4769

ҚАЗІРГІ ПОЭЗИЯДАҒЫ РЕЦЕПТИВТІК ЭСТЕТИКА

Аңдатпа. Мақалада көрнекті ақын, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Е.Раушановтың өлеңдері зерттеу объектісі ретінде қарастырылды. Ақынның бұрын әдебиеттануда жиі айтылмаған шығармаларын талдау арқылы көркемдік деңгейін жаңа қырынан ашу зерттеудің негізгі мақсаты болды. Бүгінгі таңда әдебиетке иек артқан әр жас буын Есенғали шығармасын жаға-жастана оқитыны белгілі. Бұның сыры неде деген сұрақтың жауабына үңіліп, ақынның пәлсапалық ойлары мен өлең иірімдеріне кеңінен тоқталдық. Өлеңнің көркемдік қуатын ашуда тарихи-салыстырмалы, функционалды әдістер қолданылды. Ақынның мерзімді басылымдарда жарық көрген мақалалары мен өмірінің соңғы жылдары жазылған өлеңдері зерттеудің негізгі объектісі болды. Ел ішіндегі саяси оқиғалар ақын қабылдауындағы әсер мен шынайы өмір бейнесі параллель сипатталып, өзге де авторлардың шығармаларымен салыстырмалы талдаулар жүргізілді. Еліміз тәуелсіздік алғаннан бергі әр қилы оқиғалар мен бірқатар танымал саясаткерлерді шығармасына арқау еткен Е.Раушановтың поэзиясындағы замана бейнесі мен Алтынбек, Заманбек образдарын ашудағы көркемдік тәсілдеріне саралау жүргізілді. XIX ғасырда қазақ тарихында елеулі тұлғалардың бірі болған Мұхамед-Салық Бабажановтың бейнесі сомдалған «Сарыөзен» поэмасындағы тарихи шындық пен көркемдік шешім жіті талданды.

Алғыс. Бұл мақалаға Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржылық қолдау көрсетті (AP13067815 грант)

Кілт сөздер: сюжет, поэзия, өлең, естеліктер, психологизм, лирика, идея, тұлға.

Y. Khuatbekuly*¹, A.P. Kurmanbayeva²

^{1,2}M.O. Auevov Institute of Literature and Art, Almaty, Kazakhstan

E-mail: ¹erema_k91@mail.ru, ²aizhankurmanbai@gmail.com

ORCID: ¹0000-0002-7426-2973, ²0000-0002-2870-4769

Receptive Aesthetics in Modern Poetry

Annotation. The article considers the poems of the famous poet, Laureate of the State Prize E. Raushanov as an object of study. The main purpose of the study is to reveal the creative merits of the poet from a new angle by studying his works, which were previously not so often understood in literary criticism. It is known that today the younger generation, showing interest in literature, reads the works of Yesengali. Asking the question: what is the reason for this, we tried to cover the philosophical thoughts and poetic constructions of the poet as widely as possible. When revealing the creative value of poetry, historical-comparative and functional methods were used. The main object of the study was the poet's articles published in periodicals and poems written by him in the last years of his life. In parallel, political events within the country, their perception by the poet and the way of real life are described, as well as a comparative analysis with the works of other authors. An analysis was made of the portrait of modernity in the poetry of E. Raushanov, which was based on various events that have taken place since the country gained independence, and on the works of a number of prominent politicians, as well as his creative methods of revealing the images of Alтынбек and Zamanbek. The historical truth and creative decision in the poem «Saryozen» are analyzed in detail, in which the image of one of the outstanding personalities of the Kazakh history of the 19th century, Mukhamed-Salyk Babazhanov, is presented.

Acknowledgements: Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan Scientific Committee provided financial support (AP13067815 grant)

Key words: plot, poetry, poem, memories, psychology, lyrics, idea, personality.

Е. Хуатбекұлы^{*1}, А.П. Курманбаева²

^{1,2} *Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова, Алматы, Казахстан*

E-mail: ¹erema_k91@mail.ru, ²aizhankurmanbai@gmail.com

ORCID: ¹0000-0002-7426-2973, ²0000-0002-2870-4769

Рецептивная эстетика в современной поэзии

Аннотация. В статье в качестве объекта исследования рассматриваются стихи известного поэта, Лауреата Государственной премии Е.Раушанова. Основной целью исследования является раскрытие творческих достоинств поэта с нового ракурса посредством изучения его произведений, которые ранее не так часто разбирались в литературоведении. Известно, что сегодня молодое поколение, проявляющее интерес к литературе, зачитывается произведениями Есенғали. Задавшись вопросом: что является тому причиной, мы попытались как можно шире охватить философские мысли и стихотворные конструкции поэта. При раскрытии творческой ценности стихов использовались историко-сравнительные и функциональные методы. Основным объектом исследования явились статьи поэта, публиковавшиеся в периодических изданиях, и стихи, написанные им в последние годы жизни. Параллельно описываются политические события внутри страны, их восприятие поэтом и образ реальной жизни, а также проводится сравнительный анализ с произведениями других авторов. Проведен разбор портрета современности в поэзии Е.Раушанова, которая основывалась на различных событиях, имевших место быть с момента обретения страной независимости, и на произведениях ряда видных политиков, а также рассмотрены его творческие методы раскрытия образов Алтынбека и Заманбека. Детально проанализированы историческая истина и творческое решение в поэме «Сарыөзен», в котором представлен образ одного из выдающихся личностей казахской истории XIX века – Мұхамед-Салық Бабажанов.

Благодарности: Министерство науки и высшего образования Республики Казахстан Научный комитет оказал финансовую поддержку (AP13067815 грант)

Ключевые слова: сюжет, поэзия, поэма, воспоминания, психология, лирика, идея, личность.

1 Кіріспе (Хуатбекұлы Е.)

Поэзияны сүйген, өлеңге ұмтылған жасы мен жасамысы бірдей іздеп оқыған, өлеңдерін жатқа айтатын ақынның бірі – Есенғали. Ол поэзияға ерекше талғаммен қарады. Шәкірттеріне сондай талғам қалыптастырды. Небәрі жиырма үш жасында жарық көрген «Бастау» өлеңдер жинағына енген шығармалары асқан талғаммен сұрыпталып, іріктеліп басылған. Жазған, сызғанының бәрін жария етіп, жалпыға паш етуді бала жасынан құмартпағанын осы кітабынан көреміз. ҚазМУ-дің (ҚазҰУ) журналистика факультетін тәмамдап, бірқатар белді газет-журналдарда әдеби қызметкер, бөлім меңгерушісі, жауапты хатшы, бас редакторлық қызметтер атқарса да, қолындағы мүмкіндікті пайдаланып өлеңдерін әр жерде жариялай бермеді. 1995 жылдан өмірінің соңына дейін «Жазушы» баспасының директоры болды. Қызмет жолы баспа ісімен тығыз байланысты болғанына қарамастан, ақынның артынан өте аз жинақ қалды.

Есенғали Раушанов шығыс пен батыстың ежелден келе жатқан көне сарында-рын жетік меңгеріп, ғасыр қойнауындағы поэзияның тылсым сырларын ұлттық сүзгіден өткізіп, келісті, кестелі жырларымен өзінен кейінгі буынға ұстаз бола білді.

Қатарынан қара үзіп алға шыққан ақынның өлеңге деген биік талғаммен, қатаң талаппен қарағанына әр өлеңін оқыған сәтте куә боламыз. Ойының шөңетінен суырған әр тармағы өлшеулі, жүйелі. Өлеңінің барлық болмысы құйған құрыштай, басы артық сөз, шұбалаңқы ойды жолықтыру мүмкін емес. Әуелгі тырнақ алды туындысы «Бастау» кітабы мен соңғы жинағы «Амал деген айыңыз» аралығындағы барлық туындыларын салыстырмалы түрде қарастырсақ, Е.Раушановтың поэзиясында құлдырау шкаласын кезіктіре алмаймыз.

2 Материалдар мен әдістері

2.1 Зерттеу әдістері (Құрманбаева А.П.)

Ғылыми мақалада Е.Раушановтың өмір дерегі мен шығармашылығына қатысты еңбектермен қатар поэзия мен әдебиеттану аясында жазылған теориялық еңбектер де қарастырылды.

Зерттеу барысында ақынның идеясын ашуда, ұлттық руханиятты қалыптастыруды, әдебиеттегі тенденциялар мен даму заңдылықтарын көрсетуде тарихи-функционалды, салыстырмалы, психологиялық зерттеу әдістері негізге алынды.

2.2 Материалға сипаттама (Құрманбаева А.П.)

Ақынның шығармашылығына кеңінен тоқталып, ғылыми баға берген Ж.Әскербекқызы: «Поэзия әлеміне, өлеңнің еңселі ақ ордасына сән-салтанатымен, қымбат жабдығы – кестелі тілі, шешен сөз, шебер өрнегімен келістіре қондырған Есенғали Раушанов сынды ұлы ақын деуге әбден болады» (Әскербекқызы, 2002: 5) деген шынайы бағасын береді.

3 Талқылануы (Қуатбекұлы Е., Құрманбаева А.П.)

Сөздің қасиетін біліп, қадіріне жете білген ақынның шығу тегінде де үлкен мән бар. С.Нұржанның: «Есағамның кейде қатал, кейде тарпаң, кейде тіпті ерке болып көрінетіні – іштегі иесін іздеп аласұрған рухтың – бойды, ойды шақ көрмей арпалысуынан шығар. Өйткені арғы аталарынан кілең дін ғұламалары ишан, абыз, ахундар шыққан киелі әулет... Анасы Қамауқызы Әуехан тікелей Бекет атаның ұрпағы», – деп бабаларының тарихына бойлаған жазбасынан көп жайдың ұшы шығады. Ақынның бойындағы қалыпқа сыймайтын мінезі, тарпаңдығы, саяқтығы – бәрі өзіне деген сенімнен, рухының биіктігінен туса керек. Ақынның поэзиялық «мені», шығармаларының өміршеңдігіне деген сенімі поэзиясынан анық байқалады.

Мына шалдар кетеді ертең, дау бар ма?

Біз өзіміз айналамыз тауларға (Раушанов, 2006: 150) – тармақтарынан немесе

Болмаңыз, тегі, шүбәлі,

Келесі жалын ғасырда

Ескерткіш тақтам тұрады,

Осы үйдің қабырғасында (Раушанов, 2006: 139).

Бұл өлең жолдарынан Е.Раушановтың астамсуы, тасынуы деп емес, поэзиялық қуатының жоғарылығын және ақын сол қуатты өзі де сезінгеннен десек болады. Мұндай мысалдар Е.Раушанов шығармашылығында жиі ұшырасады. Тіпті қалам ұстаған кейбір әріптестерінің өлеңдеріне көңілі толмаған сәттерін де жыр жолдарымен кестелеп жеткізеді.

Мен жазсам жазам ұйқым келмеген соң,

Ал осы жұрттікі не, түсінбеймін? (Раушанов, 2017: №1, 4) –

екі тармақпен-ақ біраз ақынды тілдің найзасына түйреп өтеді. Түсінген жанға өлеңді қорламай, жақсы оқырман болсаң жеткілікті деген ойға жетелейді.

Ақынның даралығын, ерекшелігін Б.Бабажан былай бағалайды: «Есенғали Раушанов – Абай секілді ұлттық деңгейге көтерілген ақын. Ол – өзіне дейінгі барлық ақынның озық тұстарын өзіне толық сіңірген, әлем әдебиетіне де мейлінше бойлаған, өмірінің ақырына дейін ізденуден танбаған шайыр». Иә, соңында қалған саф жырларының бәрі – талантын тереңдете түсетін тынымсыз ізденіс пен еңбектің жемісі. Б.Бабажанұлының бағалауында інілік ілтипат пен ақындық мойындау қатар сипат алған. Ақынға ақынның баға беруі қай заманда да болған. М.Мақатаевтың Т.Айбергеновке, Ж.Әбдіраштың М.Мақатевқа арнаған өлеңдері ақындық шынайы бағалаудың озық үлгілері десек болады. Ақынды қатары мен соңынан ерген буынның бағалауы, мойындауы оның шығармашылық әлеуетін көрсетсе керек.

4 Зерттеу нәтижесі (Қуатбекұлы Е., Құрманбаева А.П.)

Ақынның жеке қолтаңбасы, автографы болуы шарт. Мың ақынның ортасынан өлеңін оқығанда дөп басып тани білетін ерекшелігімен ғана ақын дараланады. Бұл – өзіне дейінгілерді қайталамау, жаңа сүрлеу, тың соқпақ табу. Е.Раушанов – жеке қолтаңбасын қалыптастырған ақын. Қай өлеңін оқысаң да, ерекше өң, өзгеше әуенді сезінесің, ол – Есенғалиға тән өң мен әуен. Өзінен кейінгілер сол өң мен әуенге еліктесе, ол ақынның бағасы одан ары асқақтай түсуінен. «Ақ жауын» өлеңінде:

Білмеймін

оны көрем бе кеш,

Білерім, сендей мөлдірмін.

Олжас та емес, Төлеген де емес,

Есенғали боп телмірдім (Раушанов, 2006: 25) –

деп өзінің ерекшелігі барын, өзіне дейінгі ағаларының жырларын бойына сіңіргенімен, қайта шыққанда тамшыдай мөлдір, тамшыдай нәзік, тамшыдай көркем болып, тың қолтаңбамен шығатындығын ақын өлеңмен өрнектейді.

Е.Раушанов өлеңдерінде қоғам бейнесі, заман шындығы кестеленген, философиялық тереңдік, көркемдік шешіммен орайлы үйлесім тапқан. «Қазақы әңгіме» өлеңінде Кеңес одағы тұсындағы қазақтың тағдыры сипатталған. Тұтқын болып, құлдыққа жегіліп, «Халық жауы» деген жаланың желеуімен оққа байланып кеткен қазақтың өмірі әке образы арқылы суреттеледі.

Біздей де ғаріп аз ба екен,

Өкпе де ме екен, наз ба екен?

«Беломорканалды» сен шектің,

Беломор каналды қазды әкем (Раушанов, 2006: 131) –

деп, шолақ белсенді болып, бишігін ойнатып жүргендердің өтпелі дәуренін, құрбан болған ерлердің тырнағына да татымайтын тірі өлік екендігін жырға қосты.

«Халықтың жауы» – сары шал

«Халық аман болсын» деп кетті (Раушанов, 2006: 131) –

деген екі тармақта бүкіл алаштың сөзі, алаштың рухы бар десек болады. Ажалға бет-бет келсе де, кірпігін қақпаған, құрбандыққа бас тіккен қаншама қаймақтардың жинақталған образы екі-ақ тармақта берілген.

Ақын «Ұлт» порталында «Бунин» туралы ұзақ толғайды. Оның шығармашылық жолын, өмір иірімдерін, талғамын құлаш-құлаш етіп баяндайды. Жоғары бағалайды. Талантқа баға беруде оның шығармашылығын ғана айтып қоймай, кітапханасына да тоқталып, кеңінен толғайды. Сол мақаласында Бунинге: «Оның аз жазғаны да рас. Анадай таланты, анадай талғамы, ақыры соңында анадай кіді мінезі бар адам көп жаза да алмас еді» (Раушанов, 2017: №2) – деп бағалайды. Е.Раушанов та аз жазды, жаза алмағандықтан емес, таланты, талғамы аз жазғызды. Есенғалидің мінезі Буниннің мінезінен бір мысқал кем деуге келмес, ол мінезді өлеңінен көре аламыз, сұхбаттарынан да айқын байқауға болады. Ақынның: «Өлең деген 30-ға дейін жазылады. Сосын сирексиді. Жас кезде жазған жақсы. Одан да маңыздысы – жас кезде оқыған жөн. «Аз жаздым» деп емес, «аз оқыдым» деп өкіну керек», – деген пікірі жанды. Ақында осы оқу мен ізденуді өмір бойы өзіне Темірқазық етіп алғандығын сауатты жазбаларынан көре аламыз.

Кеңес одағы бүкіл ақын, жазушыны цензурамен тізгіндеп отырған уақытта қоғам шындығын ашуға әр автор сан түрлі жол іздеді. Сондай бір ащы шындық «Желтоқсан оқиғасы» еді. Ол туралы қаншама өлең, қаншама проза жазылды. Әлі күнге жазылып та келеді. Е.Раушановтың «Қара бауыр қасқалдағының» орны бөлек. Халықтың дәл көкейіндегісін дөп басып жырлаған ақын өлеңі ән болып қалықтап жүректен-жүрекке жетті. Кәрі мен жасы тебірене шырқады. Ақынның кей сұхбаттарына үңілсең, субъективтік пікірі ретінде Д.Қонаевқа қатысты оң көзқарас танытпайды. Ал өлеңі – нағыз сүйіспеншілікті, қимастықты бойына сіңдірген поэзия. Ақын: «Мен екі өлеңге түсінік бермеймін. Бірі – «Қара бауыр қасқалдақ», екіншісі – «Әйелден ақын шықпайды» (Раушанов, 2016), – дейді сұхбаттарында. Демек, ақынның жеке пікіріне қатысты «Қара буыр қасқалдақ» бұған дейін де сөз болғаны анық. Бұндай өлеңнің тууына не түрткі болды деген сауалдың жауабын Е.Раушановтың «Бунин» туралы жазған мақаласынан тапқандаймыз: «Әдеттегідей оқырманға жазушының шындығы керек емес еді, оқырманға керегі оқырманға керек шындық болатын» (Раушанов, 2017: №2), – дейді автор. Алмағайып уақытта халықтың көңіл күйін, арман-мақсатын дәл сезініп, дөп басып жырлаған ақын оқырман шындығын жырлады. Сол шындықты поэтикалық көзқараста берді. Халық осындай шығармаға зәру уақытта бұл өлеңнің бағасы арта түсті. Осылайша халықтық сипат алып, бүкіл қазақ даласы жатқа айтты.

Ел егемендігін алған шақтағы әсер, ұзаққа созылған үміт, көп күткізген арман ақынды бей-жай қалдырмады. Қоғамдағы орын алған жайтты дөп басып айту, сын көзбен қарап, шынайы бағасын беруде Е.Раушанов – поэзиясында елдің сөзін сөйлей білген ақын. «Біздің егемендік хақында екі ауыз сөз» өлеңінде Қазақстанның тәуелсіздік алғандағы сәті мен бүгінге дейінгі хал-күйі анық бейнеленген.

Жоқтық деген немене – барлық делік,

Байлық деген дүние ме – алдық бөліп.

Дүниедегі ең ұлы көрініс не?

Ол шідерін үзген ат қарғып келіп.

Мен қайырылдым, сен-дағы бұрылшы, інім,
Қалай, не деп ұғамыз мұның сырын.
Аяғыма қараймын – шідерім жоқ,
Неге қақсай береді жіліншігім (Раушанов, 2017: №1, 43).

Тарпаң мінезді қазақтың нағыз болмысы мен ұзақ жылдар бойы азаттық үшін күрескен ата-бабамыздың күрескерлігі сөз етіледі. Еркін көсілуіне ерік бермей, адымын аштырмаған бодандықтың шідерін үзген жылқының көрінісі арқылы – шындықты образ арқылы жеткізеді. Ал тәуелсіздік алып бөркін аспанға атқан уақыттағы халді өлеңнің алғашқы екі тармағынан көруге болады. Жекешелендіруді желеу етіп, барды бөліп жоқ қылған, үлкен-үлкен заводтардың тоқтап, бір сәтте өндіруші елден тек қана тұтынушы елге айналғанымызды ақын екі тармаққа сыйғызады. Азаттық алсақ та жалтақтық пен ала шұбар тілімізді, аш құрсақ күйімізді ақын «Аяғыма қараймын – шідерім жоқ, Неге қақсай береді жіліншігім» деп ашына суреттейді. Рухани толысып жетіле алмауымызды сынайды.

Тәуелсіздік алған сәттегі хабар М.Мағауиннің «Мен» роман-эссесінде шамырқанып суреттелген: «Август бүлігінен соң империя біржола ыдырады. Жұртта қалған, жалғыз өзін Советтер одағы деп жариялай алмаған бейшара үкіметің ақыр түбінде тәуелсіздік туралы шешім қабылдады. 1991 жыл, 16 желтоқсан, кешкі сағат 7 болатын. Мемлекеттік радио, теледидар күнделікті кәкүр-шүкір көп хабардың арасында селқомсық қыстыра салды. Көкшетауда астық жиналып бітті деген ақпар алдында «куанышты хабар» деген анықтама берілуші еді, тым құрыса, сондай жөргемі жоқ» (Мағауин, 1998, 5-6), – деп тарихи сәтті селқос хабарлауын, халықтың жан айқайын көркем кеңістікте бейнелейді. Бұдан әрі М.Мағауин Е.Раушановтың өлеңіндегі алғашқы екі тармағы секілді барды бөліп, талан-таражға салуын, бәрі бәз баяғыдай ештеңе өзгермеуін сынайды. Бірі өлеңмен, бірі қара сөзбен жазылған қос шығармада халықтың сөзін, тарихи шындықты көркем кеңістікте бейнелеп, сыни баға береді.

Е.Раушановтың елдің саяси дамуы мен хал-күйіне көңілі толмауын бейнелеп, саяси тақырыпқа жазылған азаматтық поэзияларының қатары мол.

Елдің ішкі ахуалын сынап жазған өлеңінің бірі – «Өлеңге арналған өлең». Ақынның ішкі толғанысы мен көңіл күйін сипаттауда салыстырмалы әдісті пайдаланады. Осы арқылы елдің де ахуалын көрсетеді. Жемқорлық пен халықты алдау, бос үміттендіруді:

Құрысыншы, біз бе жалғыз тоналған,
Қазақстан да жалаңаш (Раушанов, 2017: №1, 22), –

деп сарказм арқылы жеткізеді. Ақын халықтың басшылыққа наразылығын, биліктің қара қылды қақ жарар әділдігі жоқтығын сынап келіп:

Бас иеге жарымадық о бастан,
Қазақстан сияқты (Раушанов, 2017: №1, 22), – дейді.

Әділдікті көксеген ақын билікке барынша сыни көзқараспен қарайды. Бұқпантайлау, жалтаруды өлең сертіне қайшы деп санаған Е.Раушанов поэзияға өтірік араластырмайды. Ақынның азаматтық поэзиясында осы серт анық көрінеді. Еліміздегі жалған ұран мен өтірік есептің орын алуын, өз өтірігіне өзі сенген биліктің әрекетін ақын:

Тағы өзiмдi алдап қоям жақсы деп,
Қазақстан секiлдi (Раушанов, 2017: №1, 22), – деген екi тармақ арқылы әшкерелейдi.

Халықтың жадау хәлiн, байлықтың үстiнде отырса да «қағанағы қарық, сағанағы сарық» күн кеше алмай отырғанын сынаған өлеңдерiнiң бiрi – «Пай-пай, пай-пай, тәңiрдiң бергенiн-ай» өлеңi. Жерiнiң байлығын, Тәңiрдiң қазаққа берген сыйын:

Пай-пай, пай-пай, тәңiрдiң бергенiн-ай,
Көкте Құдай болғанда, жерде – мұнай,
Қазақ атты бiр ел бар ортасында

Қордалы бай дейдi оны көмбелi бай (Раушанов, 2017: №1, 36), – деп баяндайды. Осыншама аста-төк байлықтан халыққа түк те тимеуiне ашынған ақын:

Байлық та жоқ, бақ та жоқ – жұртың отыр,

Таусылмайтын, әйтеуiр, тобасы бар (Раушанов, 2017: №1, 36), – деп шындықты бейнелей келе, халыққа теңiздiң тамшысындай ғана үлес ұсынып, мұнайдан кекiрiк атқан байлардың тәубеге келер сәтi болғанын ескертедi. Өлеңнiң түйiнiнде «Көкте Құдай болғай да, Жерде қазақ!» деп айтуында да философиялық мән бар. Алланың тоқсан тоғыз есiмiнiң бiрi Халық екендiгiн, халықты елемеген, халықты аямағанның қаралы болатынын, жер иесi халық екенiн, ол халық Қазақ екенiн баса көрсетедi.

Елiмiзде кез келген оқиға тез ұмытылып, тарихта таңба болып қалатын жайттардың iзi де ескерусiз кететiнiн, дүние төңкерiлсе де түк өзгермегендей өмiр кешетiн жайттар Е.Раушановты бей-жай қалдырмайды. Ақын бұлардың барлығының шешiмiн iздейдi. Бәрiне неге самарқау қарайтынына таңданыс бiлдiредi. Қоғамның етi үйрендi ме, заманның лебi солай ма? Ақын екi ұдай күй кешкен қоғамға сын көзбен қарайды. «Өрiк гүлдеп тұр» өлеңiнiң философиялық мәнi терең. Заманнан әдiлдiк iздеген ақын:

Қап-қара бұлттар қаптаған шынды,
Көздеймiн аршып алам деп,
Алтынбектi ешкiм атпаған сынды,
Өлмеген сынды Заманбек.

Өрiк гүлдеп тұр (Раушанов, 2017: №1, 69) , – деп iштегi қыжылын бiлдiредi. Қазақтың бағына бiткен қос ұлының мезгiлсiз қазасының сыры мүлдем ашылмай, буулы теңдей болып қалғанына таңданыс та бар. Бүкiл наразылық пен қарсылық, шешiлмеген түйiн, айтылмаған жауаптардың салмағы «Өрiк гүлдеп тұр» тармағына түседi. Ақын өлеңнiң әр шумағын осы тармақпен аяқтауы арқылы бүгiнгi қоғамның бет пердесiн көрсетедi:

Сәмбi тал болып илгендеймiн,
Қаптайды кенет түндей мұң.
– Қазақстанды сүйiндер, – деймiн
– Не үшiн? – дейдi ел.

Бiлмеймiн.

Өрiк гүлдеп тұр (Раушанов, 2017: №1, 69), – халық пен билiк арасындағы алшақтық осы шумақта көрiнiс алады. «Қаптайды кенет түндей мұң» деп елдiң күйiн, жайын келтiредi. «Қазақстанды сүй» – бұл жерде отанды сүйу мағынасында

емес, бүгінгі бос ұран, даурықпа уәделердің, жалған патриоттықты көрсету. Бітеу жара секілді іштен асқынған жараның ұшығын шығарады. Елдің көкейіндегі ойды айтады. Халық қаншама аһ ұрса да, өзгеріске бет бұрған, өркениетті берік ұстаған биліктің жоқтығын «Өрік гүлдеп тұр» деп, бір сыдырғы ағыстан өзгермеген өмірді көрсетеді.

Е.Раушанов өлеңдерінде Алтынбек образы бірнеше жерде кездеседі. «Көктөбеден Алматыға қарағанда» өлеңінде де ақынның астан-кестең көңіл күйі, ішкі арпалысы көрініс табады. Ауыстыра суреттеу, тұспалдап жеткізуді қолданып заманның шындығын айтуға тырысады. Шындықты жырлауда ақын бір сыдырғы баяндауды, ұранды тіркестерді, жаттанды мәтіндерді мүлдем қолданбайды. Ойды, идеяны өзгеше өңде, бөлек сипатта береді:

Көлбендеп желмен байрағың анау көк түсті,

Ұмытқын дейді өкініш толы өтімішті,

Ана бір тұста Алашқа болман-дейтұғын,

Алтынбек деген алтындай бала оққа ұшты (Раушанов, 2017: №1, 111).

Ақынның «байрағың анау көк түсті» деп сілтеп айтуының пәлсапалық мәні бар. Шындықты, озбырлықты оңай ұмытуға ұмтылу, «жауырды жаба тоқып» ақиқатты айтпауға тырысқан қоғамның бейнесін ауыспалы мағынада сипаттайды. Елеусіз, ескерусіз қалдырған жайттар халықтың жүрегінде сыздаған жара секілді сақталатынын соңғы екі тармақта білдіреді:

Алматы бейіш. Суы да зәмзәм, бірақ та,

Тозақтың үні келетін сынды құлаққа.

Ішкің келмейді зәмзәмін.

Түскің келмейді жұмаққа,

Неге? (Раушанов, 2017: №1, 111).

Кез келген оқиғаға сыни көзқараспен қараған Е.Раушанов заманындағы рухани тұрақсыздыққа, жаттанды ұрандарға поэзиясында ашық қарсылық білдіреді. Сөз жүзінде жұмақта өмір сүріп, іс жүзінде жарлы-жақыбай өмір сүріп жатқан халықтың шындығын жырлайды. Ақынның заманға сын көзбен қарауы, оны поэзиясына арқау етуі жас кезінен басталған. Жоғарыда талдаған өлеңдерімен қоса өзге де өлеңдеріне хронологиялық тізбекпен қарасақ, әртүрлі оқиғаларға, халықты толғандырған жайттарға бей-жай қарамағандығын көреміз. Десе де, «Алтынбек пен Заманбектің бейнесі» өлеңінде ауыспалы мағынада ғана сипатталмай, прототипі айқын бейнеленіп, бірнеше рет қайталануынан қос тұлғаның қазасы Е.Раушановты қатты күйзелткендігін аңғарамыз.

Ақынның лирикалық өлеңдері – жеке зерттеуді қажет ететін үлкен тақырып. Құбылудың небір түрін пайдаланып, адамның ойына келмейтін теңеулерді қолдануы ақынның шеберлігін байқатады. Бала көңілді, албырт махабатты жырлағанда ақын адамның ішкі психологиясын, көңіл күйін шебер суреттейді. Сүйгеніне жете алмаған жігіттің жүрегінің сыздауын образды түрде бұзылған ұяға теңейді:

Бала жүрек қалды езіліп ұядай,

Құлап түскен ағаштан.

Қапияда тамып кеткен сиядай,

Кітабыма жаңа ашқан (Раушанов, 2017: №1, 17)

«Есі дәптерден» өлеңінде сүйіктісі өзгенің етегінен ұстағанын жырлай келіп, ақындық тәкаппарлыққа ойысады:

Жыламақ түгіл, жүдә, қызғанбадым,

Қызғаныш міскіндерге лайық дүр (Раушанов, 2017: №1, 82), – деген екі тармақтан мінезді көруге болады. Ақынның ғашығына өлең арнағаны – қимастығы, сағынышы. Сол сағыныш іштен шамырқанып шыққанда басқаша сипат алады. Ол ештеңе өзгермеген, жүрегі дір етпеген күйді сездіргісі келеді. Іштегі алай-дүлей боранның сыртқа лебі білінеді. Ол өлеңнің әр тармағына қойған түйінінен анық байқалады.

«Ақсұңқар құстай кеш түлеп», «Жаз өзі көшетінің ұқты білем», «Мені ұмыт енді» т.б. махаббат лирикасын жырлаған өлеңдерінде ала құйын сезімнің лебі, сағыныш пен қимастық сынды сан алуан сәттер өрілген. Е.Раушановқа тән бір ерекшелік өлеңді құрамайды, өлеңнің ырғағын ойдың еркіне береді, соған сай көсілтеді. Бірақ құрылымынан, нақышынан шашау шығармайды. Ой келте болмас үшін ұйқасты құрбан қылу немесе ұйқас шымыр болу үшін ойды шолақ жасау поэзиясында ұшыраспайды. Ұзақ толғанып, әбден пісіп жетілген. Сұрыпталып, сын сүзгісінен өткізген өлеңдері ғана оқырманмен қауышатындай әсер аласың.

Тіршіліктегі мейірімнің бастауы, гуманизмнің қайнары ана сөзінің айналдырына топтасары анық. Е.Раушанов поэзиясында да ана бейнесі жиі кездеседі. Анаға сағыныш, еркелік, сүйіспеншілік т.б. күйлер суреттелген өлеңдері бір-бірін қайталамайды. Әр жылдары жазылған өлеңдердің басын құрастырса, бір поэма іспеттес. Бір-бірімен байланысып, сабақтасып жатады. Бала Есенғалидің халық ақыны сатысына көтерілгенге дейінгі өмір белестері анаға арналған өлеңдерінде бейнеленген. Анасын тіреуі, арқа сүйері ретінде көрген ақын ана қазасынан кейін ауыр қайғыны бастан кешеді. Жабырқаған жанның құлазыған көңілі лирикалық мұңға айналды. «Өзім шөлдегем жоқ, жүрегім шөлдеді», «Элегия емес», «Құлыншақ», «Менің мұғжизам», «Нөтіг дәм де Пағи» т.б. өлеңдерінде мұң, сағыныш, аңсар – бәрі бір-бірімен қабаттасып ішкі көңіл күйі айқын бейнеленген.

Ақын анасын жырлау арқылы ана мейірімін, ана болмысын, жан-дүниесі мен портретін жасап шығады. «Психологизмнің бір қыры адам болмысын түсінуде жатыр. Оны түрлі ғылым салаларындағы пәнаралық зерттеулер арқылы логикалық қисынын табу – басты мәселелердің бірі. Адам болмысының көркем әдебиеттегі көрінісі ішкі жан дүниесі мен сыртқы келбетінің сәйкес суреттелуі арқылы жүзеге асады. Сол негізде портрет дүниеге келеді» (Баязитов Б., 2022: 163). Жалпы шығармашылық процесте бұл пікірмен келісуге де болады. Е.Раушанов поэзиясында автордың сағынышы мен ішкі жан дүниесі терең сезіледі. Сол арқылы анасының бейнесі айқындала түседі.

Ақын лирикалық шегініс жасап, хал үстінде жатқан анасының, бақиға аттанар алдындағы иманын үйірген сәтін бейнелей отырып, орындалмаған арманын да тілге тиек етеді:

Иман айтып жатқаны-ай шаңыраққа тесіліп,

Меккені алып келуім керек еді көшіріп (Раушанов, 2017: №1, 76).

Анасының ақтық сапарға аттанар сәтін көре отырып, қолдан келер қайран жоқтығына налыған ақынның өзегін өкініш өртейді. Меккеге барсам деген арманын

орындай алмағанына, дәрменсіздігіне күйзеліп қиялына ерік береді. Пенденің қолы қысқалығына, «адамның айтқаны емес, Алланың дегені» болатынына шарасыздық танытқан ақын Меккені көшіріп келуді армандайды. Бақидан мәңгіге аттанған ана рухына тағзым ретінде рухани таным арқылы Меккені көшіріп алып келеді. Бұны ақынның қиялына ерік берген мистикалық сюжет десек, әуелден келе жатқан әулиелер жайлы аңыздарда Меккені көшіру сюжеті кездеседі. Бұны сопылық танымның аясында шындыққа жанастырады. Ақын Меккені көшіру арқылы анасына иманы о дүниеде рухани қорғаны болып бірге көпті деген бейнелі сюжет өреді:

Мекке де емес неге-дүр, Бейнеу де емес, тегінде.

Анам бейіті тұрады көңілімнің көгінде (Раушанов, 2017: №1, 76).

Ақын үшін қасиетті жер – Мекке де емес, Бейнеу де емес, анасының бейіті. Сол жерді «Мұғжизасы» ретінде көңілінің көгіне көшіруі ақынның анаға деген риясыз көңілін, сарғайған сағынышын, ыстық ықыласын көрсетеді.

Ақынның ішкі күрсінісі, шарасыздығы бейнеленген тақырыптың бірі – қарындасына арнаған өлеңдері. Жалғыз қарындасының қазасы ақынды қатты толғандырды. Құлазытты. Жабырқаған жанына өлеңнен жұбаныш іздейді. Әуелде ақын қарындасына пана, қорған ретінде жұбаныш жырын арнаса, кейіннен қарындасынан айырылып аһ ұрған ағаның күніренісін жырлайды:

Сен қалтырамашы, жалғыз жапырақ,

...Менің жалғыз қарындасым бар (Раушанов, 2006: 287). Немесе:

Маңдайын сүйіп келеді қайтқым биыл да

Сағынған жалғыз қарындасымды жұбатып (Раушанов, 2017: №1, 72) – десе, енді сол жалғыз жапырағының үзіліп түскенін ақын былай жырлайды:

...Неге менің алдыма кеп құлады,

Сол бір бала жапырақ??? (Раушанов, 2017: №1, 114) – деп жел ұшырған жапырақтай болып ерте үзілген қарындасының қазасына қайғырған аға іштегі шерін, мұңын қарындасы мен жапырақ арасындағы салыстырмалы суреттеу, бейнелілік арқылы жеткізеді. Ақын нәзіктікті гүлге я болмаса бұрыннан келе жатқан дәстүрлі ұғымдарға емес, жапыраққа теңейді. Қысқа ғұмырды да «қамшының сабындай қысқа» деп т.б. ғұмырға қатысты тіркестерді қолданбай жапырақ арқылы жеткізеді. Бір жапырақтың аясына қарындасының бүкіл болмысын сыйғызады және өзінің ішкі хал-күйін толық жеткізеді.

Е.Раушанов өзінің ішіндегі ала құйын боранды, қан жылаған көңілін «Көп болды ғой – көрінбеді күн көзі» атты өлеңінде барынша табиғат пен адам арасындағы нәзік байланыс арқылы жырлайды.

Өзі қалып, қарындасының кеткеніне кейіп, табиғат та өзінің жер басып жүргенін табалайтындай көрінетінін өлеңінде бейнелейді:

Жаңбыр емес, тереземнің сыртында

Менің жалғыз қарындасым жылап тұр» (Раушанов, 2017: №1, 113), – деп, о дүниенің сәлемін жаңбырлар жеткізіп тұр деп мифтік бейне құрайды.

Ақынның тілі, хатқа түскен жазуы үкім секілді болады кейде. Өз өміріне өлеңімен болжам жасағанын ақындардың мұраларын шолу барысында ұшырастырып жатамыз. М.Мақатаев:

Ұмыт болып есебің де, өсегің де,
Ұйықтап кетсем болғаны төсегімде,
Қырықтың бесеуінде (Мақатаев, 2002: 26), – деген өлеңін қырық бес жа-
сында жазып, көп ұзамай-ақ өмірден озды. Артында мұрасы қалды.

О.Досбосынов «Қандыауыз тағдыр қалайсың» деп басталатын өлеңінде:

Қаламымды орап бірге көм,
Бір жапырақ қағазға.

Ақымға мені саларда (Досбосынов), – деген тармақтар бар. Ақын осы өлеңінен кейін көп ұзамай өмірден озды. Есенғали Раушанов та соңғы жылдары өлімді көп жырлады. Өзіне қатысты болмаса да, маңайындағы құрбан болған адамдардың қазасына қатты қайғырды. Әділдік іздеді. Жоғарыда талдаған қарындасына арнаған өлеңінде:

Жұмаққа да кірмей, есік алдында
Мені күтіп тұрған сынды елеңдеп (Раушанов, 2017: №1, 113), – дейді.

Қателеспесек, бұл өлең ақынның соңғы кітабында ғана жарық көрген. Соңғы жылдарда жазылған өлеңі.

Е.Раушанов – жалпы тірлігінде өлілерге жақын болған ақын. Оны өзінің естелік-терінде де жазады. Соңынан ерген інілерін ағаларының бейітіне апарып таныстыру-ды да әдетке айналдырған. Ойын-сауықтан гөрі рухтармен тілдесуді жанына жақын көрген. Барған жерінде, аралаған елінде ескі бейіттерге баруды әдет қылған. «Театр, музей, тарихи орындар, кітапхана, сауда, ойын-сауық орталықтарына екінің бірі ба-рады, ал енді жана жердегі көне бейіттерін аралауды ұнатасыз ба? Иә десеңіз, мен сіздің досыңызбын» (Раушанов, 2017: №2), – дейді, осы арқылы сондай сапарлардан алған әсерін, көргенін ұзын-сонар етіп баяндайды.

«Бүркітке ат қою рәсімінде оқылған өлең» атты өлеңінде:

Түн жақсы оңаша қап жылағанға

Және де мола жақсы бұ ғаламда (Раушанов, 2017: №1, 34), – деп тебірене-ді. Неге мола жақсы деген занды сұрақ туындайды. Ақын бейіттерге барып, рухтарға құран бағыштап, қабірлермен рухани тілдесу арқылы жанына тыныштық іздейді. Өзі қатты қадір тұтқан ағаларын ойлау арқылы өткенге шегініс жасап, ыстық сәттерін, естеліктерін қайта жаңғыртады.

«Қазір жастар менің жырымды жатқа айтқан сайын ана жақта Тұманбай ағам мені біртүрлі «сыбап» жатқан сынды ыңғайсызданамын. Ғафекенді ойласам, ор-нымнан тұрып кетемін. Мен кімнің шікірәсімін. Мына жүгермектер, Құдай біледі, менің ағаларымды оқымайды, оқыса Есенғали жолда қалар еді» (Раушанов, 2015), – деуінен-ақ өзіне дейінгі ақындарға құрметі айқын байқалады. Ақынның көзі тірісін-де қазақтың небір ақындарының өлеңін жатқа айтатынына да куә болдық, ал өз өлеңдеріне келгенде керісінше еді. Бұдан да Е.Раушановтың ізденімпаз, терең ақын екендігін аңғаруға болады.

Ақынның өлеңдеріндегі орны бөлек шығармаларының бірі – «Сарыөзен» поэ-масы. Құрылымы мен көркемдігі жағынан өз алдына дара туынды. Тарихи тұлғаға арналған бұл поэмасы оқырманына біраз мағлұматтың бетін ашады. XIX ғасырда өмір сүріп, қазақ ғылымына, елдің болашағының кемелдігі жолында үздіксіз қызмет

еткен Мұхамет-Салық Бабажановтың өмірі жырланған поэма тарихи тұлғаның бейнесін біршама ашып береді.

Поэмада бастауы мен негізгі түйіні қазақ мәдениетінің ерте заманнан бері қасиетін жоймаған аруақты құрметтеу, моланы бұзбау дәстүрін алға тартады. Сармат ауылын қырып тастаған Ларкионның әрекетін баяндауда түс көру мотивін пайдаланады, сол арқылы уақытқа шегініс жасайды. Ақын осы мәтін арқылы обаға назар аудартады. Бұнда оба нақты образ деңгейіне көтерілмесе де, негізгі идеяны жеткізу мақсатында кейіптеледі. Уақытқа шегініс жасау, тарихтың қатпарлы тұстарын ашуда оба көмекші құрал болады. «Әлқисса, кара оба түс көріп жатыр. Түсінде...» (Раушанов, 2006: 290), поэманың кіріспесін осылай бастауында да идеялық мән бар. Мұндағы ойдың негізгі салмағы «Әлқисса» сөзіне түседі. Яғни, тарихтың бастауы, оқиғаның шындығы, ақиқаты осы дегенді жеткізеді автор. Поэманың негізгі кейіпкері Салықтың Орынбор генерал-губернаторы Крыжановскийдің қабылдауында болып, елдің мүддесін ойлауы, халықтың сөзін сөйлеуі тарихи шындық. Оның ұлтжандылығын жақтырмаған орыс ояздары қызметінен қуғандығы да тарихи факт. Осыған байланысты, жалпы М.С.Бабажановтың өміріне қатысты Х.Маданов, А.Мұсабаева, М.Ысмағұов, Қ.Ыдырысов, Ж.Боранбай т.б. ғалымдар бірқатар зерттеулер жүргізген. Поэмада М.С.Бабажанұлының атқарған қызметі мен ұстанымдары анық жазылған. Салықтың Крыжановскийге шекараны бекітудегі талабы да ұлттық танымға сәйкес келеді: «Мен ол кісіге қазақ жерінің шекарасы шартты бекеттермен емес, қазақтың молаларымен белгіленетінін айттым» (Раушанов, 2006: 292). Молаға қатысты деректерді, М.С.Бабажанұлымен үндес пікірді сол заманда қатар өмір сүрген Ш.Уәлиханов еңбектерінен де көре аламыз: «Қазақ тұрмысының бұл тілсіз ескерткіштері тарихи тұрғыдан гөрі географиялық жағынан анағұрлым маңызды, себебі жерлеген адамдар аттары ел аузында мәңгілік сақталып қалды да, қазақ өзінің жол бағдарын осы молалардың тұсына қарап айқындайды». Ғалымның «Қазақ молалары мен жалпы көне ескерткіштері жөнінде» деген еңбегінде жазылған бұл ақпарат қазақтың дәстүрімен тығыз байланысты.

Салықтың генерал-губернатордың алдында елдің сөзін еркін айтуына шамырқанған Крыжановскийдің:

Да-а, сөз жоқ, батыл ұлан, батыл ұлан,

Көз жазбау керек болды, заты, бұдан.

...Қазақта қарғыс атқыр тағы бір ұл

Қағынып туған екен жатырынан (Раушанов, 2006: 293).

Осы шумақ арқылы сол заманның тарихи шындығы мен орыс көсемдерінің көзқарасын нақты ашып береді автор. Салық отырған күйменің Исатай-Махамбет қырғыны болған жерге тоқтап, құран оқытпақшы болғанда, қасындағы ақсақалдың: «Сенің дұғаң қабыл болмайды, Сен Қалқожаның баласысың!» (Раушанов, 2006: 297) – деуінде де тарихи мән бар. Салықтың әкесі Қалқожа (Қарауылқожа) Исатай мен Махамбетке қарсы соғыстың негізгі күштерінің бірі болған. Осыны ескерген автор: «Қой қасқырға бәрібір сенбейді», – дейді. Автор осы арқылы екі түрлі ұғымды таразыға салады. Халық арасындағы екіге жарылған пікірдің нақты тарихи шындығы ашылмай, бір жақты ғана насихатталуын, Махамбет жырларындағы қатыгез, сатқын Жәңгірдің мектеп ашып, өз қаражатына шәкірт тәрбиелегендігі, өзге

де саяси сауаттылығы туралы артығы мен кемшіліктері туралы нақты салыстырмалы зерттеудің жоқтығын көрсетеді.

Поэмада Салықтың әкесі ұстанған бағытпен емес, ұлтқа адал қызмет етуді мақсұт тұтқандығын ақын былай суреттейді:

Иә, солай, қасқырмын мен, қасқырмын мен,
Көзімді қанмен жуып аштым бірден.
Емшегін енесінің турап тастап,
Қозының миын шағып тасқа ұрдым мен...

Жоқ!
Жетті!
Енді мұны көрсетпесін.
Өлтірсін, мейлі мені бөлшектесін.
Емшектен ерте айырылған жетім үшін,
Сендерге атылам мен, емшектесім (Раушанов, 2006: 298).

Қасқыр деп ақсүйектерді сипаттау арқылы халықты қойдай қырды деген пікірдің бетін ашады. Халыққа қызмет ету жолында қатарластарына қарсы шығу арқылы «тура биде туған жоқ» деген ұстанымды көрсетеді. Поэмадағы кейіпкерлердің бірі күйші Дәулеткерей бөлесі ретінде суреттеледі. Тарихи деректерде Дәулеткерей мен Салық арасындағы туыстық қатынас туралы түрлі деректер бар. Жарылқасын Боранбаев Дәулеткерейді Салықтың әйелі Ғазизаның ағасы десе, кейбір деректерде жиені деген мәліметтер бар. Ал Х.Маданов: Қарауылқожаның Ұлбибі, Дана, Жәмила есімді үш әйелі болған. Олардан тоғыз ұл, қыз көрді. Салық Ұлбибіден туған екінші бала еді» (Маданов, 1995: 4), – деп, анасы туралы ақпарат береді. Дәулеткерейдің анасы туралы да түрлі деректер бар, бұл – алдағы уақытта нақтылықты қажет ететін тақырыптардың бірі.

Төрелер бас қосқан ордаға бас сұққан Поручиктің образы қысқа ғана эпизодта суреттелгенімен, шебер әрі нақты өрілген.

Поручик домаланып кіре берді,
Нығырлап ұрып-тыққан қаптай болып (Раушанов, 2006: 312).

Екі тармақта жалтақ, билігі жоғарылардың алдында құрша жорғалайтын жағымпаз, өзінен төмендерге тізесін батырып, кәрін төгетін, орайы келе қалса осып алатын озбыр адамның бейнесін бұдан артық қалай суреттеуге болады. Ғұбайдолланың қаһарынан ығып, жалт беруінен де осыны аңғара аламыз. Автор адамның мінезі мен болмысын сыртқы бейнесі арқылы шебер суреттей білген.

Жәңгір ханнан қалған сарайдың ішкі көрінісін суреттеуде де, ақынның шеберлігі көрініс алады. Әуелгі кіріспесін Байтоқ жыраудың сөзімен бастап, ішіндегі әр тарихи жәдігерлерді губернатордың тамашалауы арқылы суреттейді. Автордың бір ерекшелігі заттарға ерекше тоқталуда губернатордың көзімен, я болмаса бәлен атамыздан қалған мұра дегізетіндей сөздермен емес, бейнелілікпен береді.

...Қайта кеп Әбілқайыр қолға алардай,
Шірейді адырнасын қара садақ..
...Қақ төрде шолақ жеңді тор көз сауыт

Қарайды көзіменен Нұралының... (Раушанов, 2006: 293) – деген секілді тармақтарда хан ордасының ішкі көрінісі суреттеледі. Осынша аста-төк байлыққа көзі қызыққан генералдың іштарлығы да поэмада көрініс алады. Поэманың шешімінде губернатордың Салықтың дегенін мақұлдап, жымысқы ойын жүзеге асыруы мен у беруі суреттеледі.

«Шынында, артық туған ер бұл ерек», –
Сөйледі жанашыр боп елді демеп.
«Жүрегі... қаныштан...» – деді фельдшер,
Деді де, жылап қоя берді кенет...

Сол фельдшер өксіді ұзақ демі құрып
Адьютант ұзын мойнын бері ұрып:
«Өлікті тексеру де, қайта ашу да

Бұл елдің салтында жоқ», – деді күліп (Раушанов, 2006: 316) –
екі шумақ арқылы, губернатордың бүкіл жымысқылығы әшкереленеді. Халықтың аңқаулығы мен салт-дәстүрдің томпақ тұстарының да шындықтың мән-жайын ашуға кедергі келтіретінін бағамдайды. Поэманың қорытындысы ретінде берілген «Оба жырында» өткен шақ пен осы шақ параллель суреттеледі. Су шайып беті ашылған обалардың тарихи әділдікті талап етуін автор өз тарихымызды өзіміз іздеп, өзіміз зерттемесек, әркім өз қалауынша бұрмалап, дүбәра қылатынын ашына жырлайды.

Аңыз желісінде жазылған бұл поэманың негізгі кілті де жазылу стилінде жатыр. Ақын аңыз-эпсананы, қарасөзбен жазылған мәтіндерді пайдалану арқылы шығармадағы негізгі ойды еркін жеткізіп отырады. «Writers use plenty of myths, legends, and traditions. Their inclusion in the structure of a work does not only expand the horizons of how the reality is depicted but also allows to show the continuity of generations, the unity of past and present, and to reveal the origins of the phenomenon of nation and national idea» (Темірболат, А.В. at all, 2017: 443). Демек, ұлттық құндылықтарды ашуда Е.Раушановтың пайдаланған бұл тәсілі поэманың көркемдігімен қатар мәнін де тереңдете түспек.

5 Қорытынды (Қуатбекұлы Е.)

Есенғали Раушанов – қатарынан оқшау туған, көркем ойды ұршықша иірген ақын. Сөздің ығына, ойдың иіріміне ермей, екеуін де қатар тізгіндей білген өлең сөздің шебері. Жоғарыда мысал келтірген өлеңдеріміз ақынның шебер өрілген туындыларының бір пұшпағы ғана. Раушановтың бүкіл шығармашылық әлеуетін бір мақалаға сыйғызып сипаттау мүмкін емес. Әр қырынан зерттеп, әр қырынан зерделеген сайын жаңалық табатын кесек сөзді ақынды бізге дейін де біраз ғалымдар жіті зерттеді, біз ол еңбектерде айтылмаған қырларын ғана айтуға тырыстық. Біз айтпаған жырларын алдағы уақыттың еншісіне қалдырдық.

Әдебиеттер:

1. Әскербекқызы Ж. Көркемдік өріс: Есенғали Раушанов поэзиясы негізінде. Ғылыми зерттеу. – Алматы: Таймас, 2008. – 296 б.

2. Байзитов Б.Б. Қазіргі қазақ поэзиясындағы психологизм. // Keruen, М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының хабаршысы, 2022, 76(3), 161–172.
3. Досбосынов О. Қандыауыз тағдыр қалайсың? Интернет материалы: https://vk.com/wall-94972652_8
4. Маданов Х., Мұсабаева А. Мұхамбетсалық Бабажанов (Өмірі мен шығармашылығы туралы). Көмекші оқу құралы. – Алматы: Санат, 1995. – 128 б.
5. Мақатаев М. Аманат: Жыр жинағы. Құр. А.Алтай. – Алматы: Атамұра, 2002. – 304 б.
6. Мағауин М. Мен: Роман-эссе. – Алматы: «САҚ» АҚ, ҒӨПбк «GAUHAR», 1998. – 585 б.
7. Раушанов Е. Бозаңға біткен боз жусан: Өлеңдер мен поэмалар. – Алматы: Раритет, 2006. – 384 б.
8. Раушанов Е. Шындықты ашып айту керек деп шештім. Қазақ үні: 2015. <https://qazaquni.kz/basty-makalalar/36891-esen-ali-raushanov-shyindy-tyi-ashyip-aytu>
9. Раушанов Е. Ақын бақытты болудан қорқу керек... Ұлт порталы: 2016. <https://ult.kz/post/esengali-raushanov-akyn-bakytty-boludan-korku-kerek1>
10. Раушанов Е. Алмал деген айыңыз... / шығармалар жинағы/ Есенғали Раушанов. – Алматы: Жазушы, 2017. – 224 б.
11. Раушанов Е. Бунин. Ұлт порталы: 2017. <https://ult.kz/post/esengali-raushanov-bunin1>
12. Temirbolat A.B., Imakhanbet R.S., Orda G.Z., Ospanova A.A., Omarov T.K. (2017) Specifics of embodiment of the national idea in Kazakh literature. Man in India, 97 (20), pp. 435–445. URL: https://serialsjournals.com/abstract/86165_ch_39_f_-_temirbolat_347497.pdf

References:

1. Askerbekovina Zh. (2008) Art direction: based on the poetry of Esengali Raushanov. Scientific research. – Almaty: Taymas, 2008. – 296 p.
2. Bayazitov B.B. (2022) Psychologism in modern Kazakh poetry. M.O. Bulletin of the Auezov Institute of Literature and Art. «Keruen» journal, 76(3), 161–172.
3. Dosbosynov O. How is the bloody fate? Internet material: https://vk.com/wall-94972652_8
4. Madanov Kh., Musabayeva A. (1995) Mukhambetsalik Babazhanov (On life and work). Useful textbook. – Almaty: Sanat. – 128 p.
5. Makataev M. (2002) Amanat: Collection of songs. Build A. Altai. - Almaty: Atamura. – 304 p.
6. Magauin M. (1998) Ya: A novel-essay. – Almaty: JSC «SAK», JSC «GAUKHAR». – 585 p.
7. Raushanov E. (2006) Bozanga bitken boz zhusan: Poems and poems. – Almaty: Rarity. – 384 p.
8. Raushanov E. (2015) I decided to reveal the truth. Kazakh voice. <https://qazaquni.kz/basty-makalalar/36891-esen-ali-raushanov-shyindy-tyi-ashyip-aytu>
9. Raushanov E. (2016) A poet must be afraid to be happy... Portal of the Nation: <https://ult.kz/post/esengali-raushanov-akyn-bakytty-boludan-korku-kerek1>
10. Raushanov E. (2017) Amal degen aynyz / collection of works / Yesengali Raushanov. – Almaty: Zhazushy. – 224 p.
11. Raushanov E. (2017) Bunin. Portal of the nation: <https://ult.kz/post/esengali-raushanov-bunin1>
12. Temirbolat A.B., Imakhanbet R.S., Orda G.Z., Ospanova A.A., Omarov T.K. (2017) Specifics of embodiment of the national idea in Kazakh literature. Man in India, 97 (20), pp. 435–445. URL: https://serialsjournals.com/abstract/86165_ch_39_f_-_temirbolat_347497.pdf